

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Горбаня Річарда Анатолійовича

«Персоналізм Ч. С. Бартніка: різноаспектний філософсько-релігійний

дискурс буття особи», подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософських наук

за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

1. Актуальність теми дисертації

Культурні процеси ХХ століття, зважаючи на їхню інтенсивність і фундаментальну динаміку, стали імпульсом для сплеску богословських дискусій і піку креативного формування новаторських тенденцій, завдяки яким богослов'я зуміло сказати своє вагоме слово у світі, що пережив метаморфозу. Феномен зростання активності богословської дискусії залишається маловивченим, а її значення для сучасних світоглядотворчих процесів надає пов'язаній з нею проблематиці особливої актуальності. Сьогодні богослов'я порушує проблеми, що творять нову інкультураційну парадигму, яка надалі визначатиме дух християнства, а тому вимагає ґрунтовного вивчення.

Вельми вагомою серед зазначених новацій є Другий Ватиканський Собор, що став для Католицької Церкви революційним завдяки програмі оновлення (*aggiornamento*), яка на початку третього тисячоліття набуває все більших масштабів, охоплюючи не лише релігійну площину, а й соціальний, культурний і політичний виміри нинішнього глобалізованого світу, адже на ІХ сесії Собору в Душпастирській Конституції «Про Церкву в сучасному світі» було проголошено, що вирішальним завданням гуманізму є персоналізація, спрямована на встановлення суспільних відносин, в яких зростає почуття автономності й відповідальності людини, що потужно впливає на становлення духовної і моральної зрілості людського роду. Одним із

надбань Другого Ватиканського Собору стала розбудова християнської антропології, яка переосмислює догматичне вчення, враховуючи новітні знання про людину і її місце у світі. Сучасне богослов'я, відкривши для себе поле неупереджених дискусій, намагається розбудувувати філософію цілісної людини та творить надзвичайно цікаві синтети традиційних богословських доробків і надбань сучасної філософії, передусім йдеться про засвоєння новітньою теологічною думкою філософських здобутків ХХ століття в царинах феноменології, екзистенціальної герменевтики, німецької філософської антропології, екзистенціалізму та персоналізму.

Саме такий органічний синтез філософської і богословської думки був здійснений професором Люблінського католицького університету імені Івана Павла II, сучасним польським філософом і теологом Ч. С. Бартніком у процесі творення ним філософсько-релігійного дискурсу буття особи. Незважаючи на вагомий внесок Ч. С. Бартніка у становлення і розвиток Української помісної Церкви, її ідентичності й партикулярності, його ім'я до появи роботи Р. А. Горбаня залишалося на самих маргінесах українського наукового дискурсу та зовсім не досліджувалося українськими релігієзнавцями. Натомість у Польщі, попри розуміння масштабності фігури Ч. С. Бартніка як ученого, католицького богослова, філософа, історика філософії та присвячену йому персональну статтю у Філософській Енциклопедії, виданій Польською Академією Наук, дослідження значного за обсягом філософсько-богословського доробку цього мислителя здійснювалося науковцями виключно у сфері богослов'я. Сьогодні Україна відкриває для себе надбання сусідніх народів і традицій, проте ґрунтовного вивчення стану сучасної філософсько-богословської думки бракує. Отже, дослідження філософсько-богословського спадку польського філософа-персоналіста й католицького богослова Ч. С. Бартніка – одного з найактивніших прибічників католицького оновлення та послідовника ідей теологічного персоналізму Кароля Войтили – є важливим внеском у розвиток сучасного релігієзнавства й богослов'я як у Польщі, так і в Україні.

2. Виконання поставлених завдань

Мета, поставлена автором, чітко окреслює межі дисертації; це дозволило сконцентрувати на головному дослідженні проблеми, яка потребує значного обсягу роботи, й зробити відповідні висновки. Спираючись на комплекс загальнонаукових і філософських методів та методологію академічного релігієзнавства, дисертант у чотирьох розділах роботи виокремив і дослідив концептуальні частини, які структурують персоналізм Ч. С. Бартніка у системну, внутрішньо обумовлену цілісність філософсько-релігійного дискурсу буття особи, і на підставі зробленого аналізу визначив відмітні його особливості, що становлять новаторство Бартнікової концепції персоналізму. Натомість у першому розділі, який створює необхідне підґрунтя для подальшого дослідження Бартнікового персоналізму згідно з поставленими завданнями, не лише з'ясовано ступінь розробленості проблеми в українському й польському наукових дискурсах і різні підходи до розуміння феномену персоналізму, вироблені науковцями, у тому числі і самим Ч. С. Бартніком, у 1990-2000-х рр., а й здійснено культурно-історичний огляд національних персоналістичних систем. У роботі ґрунтовно представлено генезу українського персоналістичного дискурсу в етнорелігійному аспекті та специфіку розвитку польського персоналізму. Певна частина важливого матеріалу, що стосується становлення персоналістичних систем на ґрунті національних світоглядів у філософських традиціях США, Франції, Росії, подається автором у низці публікацій, за рахунок яких розширюються й поглиблюються межі дисертаційного дослідження.

На високу оцінку заслуговує здійснений на етнорелігійних засадах аналіз розвитку української персоналістичної думки (параграф 1.3.1.), в якому автор демонструє самостійну й обґрунтовану позицію. Слід зауважити, що дослідження генези національної філософсько-релігійної думки в сьогочасних умовах активного відродження релігійності й формування власної ідентичності у сучасному світі є вельми важливими і нагальними для подальшої самовизначеності нації та її духовного розвитку. Р. А. Горбанем

порушується принципове для сучасної вітчизняної науки питання про включення в культурно-історичний контекст українського філософського дискурсу М. О. Бердяєва, адже зрозуміти глибину і сенс внеску цього мислителя в розвиток світової персоналістичної думки, як це довів дисертант з позиції етнорелігійного дослідження, можна лише крізь призму української ментальності та культури. У дисертації та публікаціях автор аргументовано доводить, що М. О. Бердяєв став ключовою фігурою в розвитку персоналізму як загальноєвропейської філософської течії, адже він не тільки акумулював у своїй філософії екзистенційно-софійно-кордоцентричну парадигму, згенеровану етнопсихічними і геокультурними покладами української ментальності та засвоєнням на національному ґрунті окцидентального персоналістичного імпульсу, що глибоко та цілісно виявила себе у творчості Г. С. Сковороди й П. Д. Юркевича, а й повернув цей запал, насичений і збагачений українською духовною енергетикою екзистенційно-софійного кордоцентризму, західноєвропейській філософській думці (с. 137).

Аналіз буттєвого виміру особи та її структури в інтерпретації Ч. С. Бартніка, здійснений автором у другому розділі, є визначальним для з'ясування персоналістичного змісту філософської і теологічної складових філософсько-релігійного дискурсу католицького мислителя та специфіки розробленої ним герменевтики.

У третьому розділі дисертантом розкривається зміст філософської складової бартнікового дискурсу буття особи та на матеріалі праць, написаних Ч. С. Бартніком за півстоліття, подається ґрунтовний, аргументований аналіз персоналістичних концепцій буття, світу, суспільства, історії та культури, сформульованих польським філософом на засадах християнського вчення. У результаті зробленого аналізу постає цілком слушний висновок, що у філософсько-релігійному дискурсі Ч. С. Бартніка такі аспекти дійсності, як буття, світ, суспільство, історія і культура, структуруються у цілісну систему завдяки зв'язку з феноменом особи, за допомогою якого розкривається їх зміст.

Важливим сегментом дисертаційного дослідження є розгляд теологічної складової Бартнікового дискурсу буття особи, поданий у четвертому розділі. Автор аналізує тлумачення Ч. С. Бартніком у світлі персоналістичних ідей основних розділів християнської теології (антропологія, тринітологія, христологія, ангелологія, еклезіологія, космологія) та виявляє характерні для Бартнікового теологічного дискурсу особливості, пов'язані з його персоналістичним аспектом. Дисертант послідовно довів ряд значимих для розуміння специфіки богословської складової персоналістичного дискурсу Ч. С. Бартніка положень: 1) християнська антропологія розглядається католицьким богословом як така, що допомагає людині реалізуватись у повноті обох вимірів її існування – індивідуальному і суспільному, оскільки пропонує модель, в якій пов'язує в людині те, що найбільш об'єктне і суспільне, з тим, що найбільш суб'єктне й особисте; 2) у персоналістичній інтерпретації догма про Триособовість Бога виступає в християнському вченні основною, адже відкриває як правду про Бога, так і правду про людину, поглиблюючи розуміння поняття «особа», розширюючи його зміст і семантику та висвітлюючи його потенціал у розкритті таємниці тринітарного Бога; 3) персоналістична інтерпретація христології дає змогу всебічно розкрити феномен Христа, його природу, сутність і структуру, повноту його Особи як Бога і як людини, адже зрозуміти синтез людської і Божої природи, який відбувся в особі Христа, можна тільки завдяки особовим зв'язкам-відношенням (*relatio*), які дозволили в одній істоті з'єднатись у нерозривне ціле двом протилежним началам, що дало можливість досягнути повноти всьому буттю; 4) у персоналістичній інтерпретації еклезіології Церква утворюється з осіб (особи Христа, Святого Духа, спільноти осіб, особового світу), відтак сама є «особою»; буття Церкви зумовлене особовими зв'язками-відношеннями (*relatio*) Божих і людських осіб у містерії Комунії, тому її дійсність не можна тлумачити тільки об'єктно як ідею, явище, інституцію чи розглядати у виключно духовних категоріях, оскільки Церква відзначається матеріально-духовним буттям, як і людська

особа; 5) у персоналістичній інтерпретації ангелології особами є не лише добрі ангели, а й сатана (і пов'язаний з ним ангельський світ), який створив негативну інтерпретацію власного буття і власної особової природи, зруйнувавши особові зв'язки-відношення (*relatio*) з Богом; визнання особової сутності диявола дозволило Ч. С. Бартніку вийти за межі дефініції «особа», розширивши її семантичне поле за рахунок введення поняття «антиособа», та розглядати особу як духовний простір боротьби добра і зла; 6) Ч. С. Бартнік розробляє концепцію теокосмології, в якій антропоцентричні і теоцентричні інтенції збалансовано, адже завдяки об'єднанню космології з теологією буття Всесвіту і його сенс скеровано до Бога і до людини, її головним принципом виступає «*relatio*» – особові зв'язки-відношення тринітарного характеру, що обумовлюють органічну цілісність Всесвіту, інтеграція структур якої на кожному рівні її організації визначається не матеріальними зв'язками, а ступенем єднання з особовим Богом.

Значимим у розкритті специфіки та новаторського характеру концепції персоналізму, створеної Ч. С. Бартніком, є аналіз його герменевтики, в якій фундаментальною основою розуміння й інтерпретації буття виступає не інтелект, а особа. Автор стверджує, що, наголошуючи на особливій ролі та значенні особи в процесі пізнання, такий підхід розширює межі традиційної герменевтики. Спираючись на послідовний аналіз визначальних категорій персоналістичної герменевтики Ч. С. Бартніка, дослідник аргументовано доводить, що, спрямована на виявлення особової дійсності, вона є методом, який дозволяє зрозуміти систему знаків особового світу.

Отже, дослідивши концептуальні частини, що структурують персоналізм Ч. С. Бартніка у внутрішньо обумовлену цілісність, дисертант визначив новаторство Бартнікової концепції персоналізму, яке полягає в тому, що католицький філософ створив різноаспектний філософсько-релігійний дискурс буття особи, в якому вирішується напруженість між теоцентризмом і антропоцентризмом, позаяк у феномені особи знімається протистояння «Бог/людина». Цей та інші висновки дисертації є аргументованими,

впливають із логіки і змісту дослідження та відзначаються науковою новизною. Наукові положення дисертації підтверджуються ретельним опрацюванням теоретичних і практичних робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників. Новаторський характер персоналізму Бартніка, з'ясований у ході аналізу головних компонентів, робить постать польського філософа цікавою для української науки та створює перспективу для подальших досліджень його філософського й теологічного доробку, фундамент й орієнтири яких закладено в дисертаційній роботі Р. А. Горбаня.

3. Зауваження та недоліки роботи

Незважаючи на всі позитивні сторони дисертації Р. А. Горбаня, а також з огляду на те, що робота належить до перших релігієзнавчих опрацювань філософсько-богословського доробку Ч. С. Бартніка, є цілком зрозумілим, що в межах одного дослідження неможливо охопити і всебічно вивчити весь його предмет, тому залишаються відкриті питання та подекуди односторонні підходи до певних аспектів проблеми. Метою моїх зауважень є не критика дисертації, оскільки робота відзначається актуальністю, високою якістю, повним виконанням поставлених завдань і наявністю наукової новизни, а радше зосередження уваги на тих аспектах досліджуваної проблематики, які не отримали в роботі достатнього висвітлення, хоч їх з'ясування могло б збагатити роботу.

1. Здійснюючи культурно-історичний огляд формування й становлення персоналістичних систем на ґрунті філософських традицій країн євроатлантичного регіону, дисертант оминув своєю увагою персоналістичні інтенції християнської антропологічної думки, що з'явилися після II Ватиканського Собору у філософсько-богословському дискурсі німецькомовного простору.

2. Достатнього вивчення в роботі не знайшли питання, в яких розкривається зв'язок екуменізму мислення з персоналізмом, а також питання еклезіологічно-екуменічного характеру. Дослідження екуменічної проблематики у філософсько-релігійному дискурсі буття особи, зокрема в

контексті персоналістичної концепції теології Ч. С. Бартніка, сприяло б більш глибокому розкриттю змісту Бартнікової концепції персоналізму та висвітленню синтезу богословських і філософських ідей, здійсненого католицьким філософом.

3. Серед тих, хто мав вплив на філософсько-богословські погляди Ч. С. Бартніка, автор називає Карла Ранера (с. 35), однак це твердження так і залишається на рівні не конкретизованої констатації факту. З огляду на те, що науковий доробок К. Ранера став чи не найсуттєвішим кроком у новому осмисленні тринітології від часу Нікейського і Першого Константинопольського Вселенських Соборів та Святого Августина, доцільно було б розкрити (у підрозділі 4.2), у чому саме полягає вплив К. Ранера на формування концепції тринітології Ч. С. Бартніка.

Усе зазначене покликане звернути увагу дисертанта в опрацьованій ним проблемі на певні моменти, яких не торкнувся його аналіз. Висловлені мною зауваження не применшують очевидної наукової цінності дисертації.

4. Висновок

Результати дослідження були оприлюднені дисертантом в одноосібній монографії та 53 публікаціях. Результати дослідження представлені на 15 міжнародних і 6 всеукраїнських наукових конференціях, що проводились протягом 2014-2017 рр. у Києві, Львові, Дніпрі, Монреалі (Канада), Одесі, Любліні (Польща), Бучі, Чернівцях, Запоріжжі, Вінниці, Полтаві. Кількість та якість публікацій відповідають офіційним вимогам ДАК МОН України щодо апробації та поширення дисертаційних досліджень. Дисертація Горбаня Річарда Анатолійовича «Персоналізм Ч. С. Бартніка: різноаспектний філософсько-релігійний дискурс буття особи» є завершеною науковою працею, що присвячена актуальній проблемі сучасного релігієзнавства і містить нові, науково обґрунтовані результати.

Загальні висновки дисертації корелюють із відповідними висновками підрозділів роботи; дисертант виважено оцінив теоретичну та практичну значимість отриманих результатів. За структурою та оформленням

автореферат дисертації цілком відповідає встановленим критеріям щодо написання докторських дисертацій; зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертаційного дослідження.

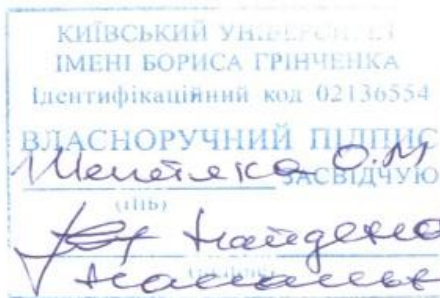
Робота «Персоналізм Ч. С. Бартніка: різноаспектний філософсько-релігійний дискурс буття особи» є самостійним дослідженням та загалом відповідає чинним вимогам щодо написання докторських дисертацій, а її автор – Горбань Річард Анатолійович – заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент

доктор філософських наук, доцент
професор кафедри філософії

Київського університету імені Бориса Грінченка

Шепетяк О. М.

Шепетяк О. М.
04.09.2018р.